

УДК 372.461

Ю.І. Корсун

ПИТАННЯ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ ЗАРУБІЖЖЯ

У статті розглядаються питання мовленнєвого розвитку дітей у педагогічній думці зарубіжжя, розкрито погляди філософів, мовознавців на означену проблему. Розглянуто теоретичні ідеї, практичні та методичні розробки зарубіжних педагогів.

Ключові слова: мовленнєвий розвиток, словник, методика, завдання.

В статье рассматриваются вопросы речевого развития детей в педагогической мысли зарубежья, раскрыты взгляды философов, языковедов на поставленную проблему. Рассмотрено теоретические идеи, практические и методические разработки зарубежных педагогов.

Ключевые слова: развитие речи, словарь, методика, задание.

In the article the question of vocal development of children are examined in pedagogical option of foreignness, reveals the views of philosophers, linguists on this problem. Theoretical ideals, practical and methodical developments of foreign teachers are considered.

Key words: development of speech, dictionary, methods, task.

Постановка проблеми. Одним із головних завдань, що постає перед педагогічною освітою, зокрема на етапі дошкільного дитинства є виховання особистості, яка б навчилася адекватно, доречно, вільно і творчо використовувати мову як засіб свого внутрішнього світу, свого ставлення до інших та до самої себе. Слід зазначити, що формуванню мовленнєвої особистості сприятиме організація вільної й самостійної діяльності дитини у спеціально організованому мовленнєвому середовищі.

Становлення методики розвитку мовлення й навчання рідної мови дітей завжди було предметом дослідження багатьох поколінь учених. Опрацювання науково-педагогічних джерел дає підстави свідчити, що ця проблема активно розроблялась філософами, педагогами, лінгводидактами

минулого. Закономірно, що й сьогодні не втрачають своєї педагогічної цінності рекомендації та методичні аспекти з навчання дітей рідної мови в працях вітчизняних та зарубіжних педагогів.

Аналіз актуальних досліджень. Як було зазначено вище, проблема розвитку мовлення дітей дошкільного віку завжди привертала увагу вчених і розглядалась класиками педагогічної науки, зокрема Я. Коменським, Й. Песталоцці, К. Ушинським, М. Монтесорі, С. Русовою, Є. Тихеєвою, Є. Водовозовою, Н. Крупською, Є. Фльоріною, Ф. Сохіним, а також сучасними педагогами: А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Поніманською, Н. Горбуновою, К. Крутій, Н. Луцан, Т. Котик, О. Трифоною та іншими.

Аналіз наукових джерел свідчить, що накопичено чималий досвід мовленнєвого розвитку дитини. Поряд із цим слід зазначити, що у педагогічній думці зарубіжжя питання мовленнєвого розвитку недостатньо висвітлені і вимагають подальшого вивчення.

Тому метою нашої статті є висвітлення питань мовленнєвого розвитку дітей у педагогічній думці зарубіжжя.

Виклад основного матеріалу. Увага до питань мовленнєвого розвитку ми знаходимо ще в працях давньогрецьких філософів – Платона, Аристотеля, Сократа, Квінтіліана, у яких не тільки наголошується на необхідності розвитку мовлення дітей з раннього віку, а й надаються деякі практичні поради вихователям і вчителям.

Давньогрецький філософ Платон вважав, що виховання й навчання людини починається з найперших років і триває протягом життя. При цьому він підкреслював, що мати - годувальниця, батько - „пестун” мають дбати про вдосконалення дитини з самого раннього віку. Платон зазначав, що діти у всьому і завжди мали прислухатися до порад батьків і „не могли нічого сказати або зробити без того, щоб саме вони не вказували: що оце справедливе, а те – несправедливе, що це схвальне, а те – ганебне, що це святе, а те нечестиве, що це роби, а того не роби” [5, с.4-5].

Важливо наголосити, що велику увагу приділяв Платон у вихованні дітей читанню й музиці. Так, у процесі шкільного навчання, зауважував він, хлопчики спочатку мають вивчати літери й опановувати навичками письма, і тільки після того, як вони починали розуміти написане, вчителі мали пропонувати їм для читання твори великих поетів. Платон підкреслював, що зміст цих творів мав бути повчального характеру, висвітлювати події минулого, життя і вчинки славетних людей, уславлювання й вихвалювання їхніх подвигів. При цьому вчителі мали дбати, щоб ці твори хлопчики вивчали напам'ять з метою наслідування вчинкам головних героїв і бажанням стати такими, як вони. Таким чином, у школі вчителі „чинили відповідно до бажання батьків найбільше дбати про доброчесність дітей” [5,с.5].

Важливо відзначити думку Платона про те, що мова й поезія впливають на розумовий розвиток дитини. При цьому він вважав, що найвищою цінністю у формуванні розвиненої особистості є гармонійне поєднання звука, слова, мелодії, ритму і змісту художнього твору. Разом із цим він висловлював думку, що „наука письма непотрібна, бо письмо псує пам'ять, ускладнює доступ слова до душі, створює прогалину між архітвором і розумом людини”[5, с.5].

Великий грецький філософ Аристотель також вважав, що головним завданням виховання є розвиток в дитині почуття прекрасного. Він наголошував, що розвиток природних задатків, навичок, розуму – три основні джерела морального виховання дитини. Важливо, підкреслював Аристотель, щоб у процесі початкового навчання діти навчилися грамоти, малювання і музики. Аристотель наголошував, що саме в дошкільний період поряд з різноманітними іграми слід використовувати оповідання, що впливають на розвиток розуму дитини. При цьому наголошував, що починати цілеспрямовано готувати дітей до школи необхідно з п'ятирічного віку. У шкільному навчанні Аристотель звертав увагу не тільки на фізичний розвиток дитини, чому великою мірою сприяли заняття з гімнастики, а й

підкреслював велике значення її мовленнєвого розвитку, оволодіння вміннями та навичками читання й письма.

Отже, вважаємо за необхідне підкреслити, що як Платон так і Аристотель дотримувались думки, що естетичне та моральне виховання є свідченням гармонії, що сприяє всебічному розвитку дитини.

Але не всі давньогрецькі філософи приділяли належну увагу мовленнєвому розвитку дитини. Так, Плутарх у творі „Про спартанське виховання” підкреслював, що виховання дітей має одну головну мету: „безумовний послух, витривалість і науку перемагати” [5, с.3]. Щодо читання й письма він зауважував, що діти повинні навчитися тільки найнеобхіднішого.

Римський педагог, ритор Марк Фабій Квінтіліан у своєму творі „Про виховання оратора” наголошував, що кожную дитину необхідно навчати ораторського мистецтва. Він зауважував, що для цього діти мають оволодіти певними вміннями і навичками і пропонував для цього декілька початкових вправ. Так Квінтіліан рекомендував вчителям навчати дітей переказувати „Езопові байки, які мають безпосередньо прийти на зміну казкам няньок” [4]. У подальшому, зауважував він, необхідно навчати дітей „розповідати” їх у письмовій формі у вигляді переказу. Також, Квінтіліан наголошував, що розвитку мовлення сприяє переказування віршів прозою. При цьому він рекомендував спочатку висловлювати їх зміненими словами, поступово надавати їм сміливіших зворотів, відповідно скорочуючи та прикрашаючи їх, але завжди дотримуючись змісту, який вкладає в них автор вірша.

Джон Беллерс англійський утопіст, соціальний реформатор про виховання дітей і навчання їх мови наголошував, що спочатку слід вивчати з ними слова, а потім правила їх сполучення. При цьому він зазначав, що примушувати ж дітей спочатку вивчати правила, – означає калічити їхнє розуміння. Разом із цим він зауважував, що правила, як і слова, повинні бути засвоєні, „щоб створити досконалого вченого”, що засвоєння слів ґрунтується на пам’яті, а правил – на розумінні. Джон Беллерс підкреслював,

що пам'ять у дітей розвивається раніше, ніж розуміння, – і що саме цим „природа показує”, що передусім саме особливості пам'яті мають бути використані при навчанні дітей мовлення.

Джон Беллерс також наполягав на тому, що опановувати словником діти мають раніше, ніж граматику і зауважував, що тільки спільне читання й обговорення певних творів справляють на дітей глибше враження. „Діти пам'ятають голос людини довше, ніж її обличчя; звук, який проник у свідомість, впливає на дитину більше, ніж мовчазне споглядання”, – зауважував він [5, с.114].

Важливо також відзначити, що Джон Беллерс приділяв велику увагу тривалості навчання дитини і зазначав, що 4 години вранці і 4 години після обіду – занадто тривалий час для того, щоб зацікавити дитину книгою. „Важко і дорослій людині бути прив'язаною до того ж предмета так довго, це стомлює дитину, організм якої слабкий і потребує різнобічної діяльності. Це шкодить їхньому розумові, примушує їх розлюбити книги і викликає велику втрату часу. Дітей можна зайняти з більшою користю”[5, с.114].

Джон Беллерс наголошував, що шкільне навчання й виховання за добрих правил має багато переваг, порівняно з приватним вихованням. Він підкреслював, що через те, що у школі працювали вчителі різних національностей, слід „вивчити мову і набути певних знань можна завдяки ремісникам всіх національностей, які навчали дітей своєї рідної мови, так як і своїх власних.” [5, с.115].

Велику увагу приділяв розвитку мовлення дітей чеський педагог-гуманіст Я.А. Коменський, якого називають батьком наукової педагогіки. Він розробив перший у світі посібник з дошкільного виховання - «Материнська школа, або «Про турботливе виховання юнацтва в перші шість років», у якому розкрив завдання, зміст і методику виховання дітей. Варто наголосити, що мовленнєвому розвитку у цій роботі присвячено цілий розділ.

Мовленнєвий розвиток дитини, на думку Я. Коменського, має розпочинатися з чіткого і правильного називання предметів. Він

наголошував, що дітей, передусім, потрібно навчити самим речам, а не словам, що їх позначають. Такі ж вимоги покладено у зміст його праць із навчання дітей латинської мови: «Світ почуттєвих речей у малюнках», «Відкриті двері мов».

Близькими працям Я. Коменського за змістом навчання дітей мови є роботи швейцарського педагога Й. Песталоцці. Велика заслуга Й. Песталоцці полягає в тому, що саме він розкрив соціальне, культурне й загальнопедагогічне значення рідної мови. Педагогічно цінним є твердження педагога про те, що саме мова надає дитині в коротку мить усе те, що людина одержала від природи за тисячоліття. Саме мова є неосяжним мистецтвом, яким опанував людський рід, підкреслював Й. Песталоцці.

Педагог зауважував, що саме при навчанні дітей рідної мови вирішуються такі три основні завдання:

- навчання звуку, або засобу розвитку органів мовлення;
- навчання слову, або засобу ознайомлення з окремими предметами;
- навчання мови, або засобу навчитися надавати кожному з предметів певну характеристику.

У книзі «Як Гертруда навчає своїх дітей» (лист сьомий) Й. Песталоцці пропонує таку методикку мовленнєвого навчання дітей:

- вправляти дітей у вимові звуків, складів необхідно, пов'язуючи цю роботу з наступним навчанням читання;
- основу навчання слову має складати принцип наочності. Навчання слів, що позначають видові і родові поняття слід будувати на ґрунті сприйняття спочатку предметів, потім малюнків;
- у навчанні дітей зв'язного мовлення необхідно дотримуватись такої послідовності: спочатку ознайомити дитину із зовнішнім виглядом предметів, їхніми певними ознаками на основі сприйняття; у подальшому навчити дітей добирати слова для характеристики певних предметів, і тільки після цього залучати дітей до складання простих і поширених речень, набувати вмінь пояснювати значень певних слів, складання текстів або

невеличких оповідань. Варто наголосити, що розроблена Й. Песталоцці методика оволодіння мовою сприяла розвитку в дітей пізнавальних здібностей.

При цьому важливо зауважити, що Й. Песталоцці заклав основу для розвитку й інших окремих методик початкової освіти. Певні ідеї з його педагогічної спадщини було використано, розглянуто й розвинуто іншими педагогами. Аналізуючи роботи Й. Песталоцці і, безумовно, надаючи позитивну характеристику його здобуткам, разом із цим слід зазначити, що педагог дещо переоцінював можливості дітей у практичній роботі і його вправи часто-густо мали механічний і формальний характер, що призводило до перевантаження дітей.

Але попри певні недоліки в розробці окремих питань методики навчання мовлення ідеї як Й. Песталоцці, так і Я. Коменського були прогресивними і мали великий вплив на світову й вітчизняну педагогіку.

Видатний соціаліст-утопіст Роберт Оуен, відомий своєю просвітницькою та педагогічною діяльністю, наголошував передусім на необхідності активного самостійного розвитку особистості дитини. Він вважав, що найголовнішим для розвитку дитини є спостереження у природі і зауважував, що невимушені бесіди й ознайомлення з предметами і явищами реального життя є найефективнішими засобами розвитку дітей. При цьому Роберт Оуен негативно ставився до раннього читання дітям книжок в дитячих закладах. Важливо відзначити й те, що навчальні книжки того часу мали в основному релігійне спрямування, а основа виховання в закладах освіти Роберта Оуена була безрелігійною.

Французький філософ-просвітитель Жан-Жак Руссо також приділяв значну увагу мовленнєвому розвитку дитини. Так, у своєму педагогічному романі-трактаті „Еміль, або про виховання” Жан-Жак Руссо відзначав велику роль годувальниці у вихованні дитини. При цьому він не заперечував проти того, щоб годувальниця „забавляла дитину піснями і дуже веселими й різноманітними звуками”[5, с.123]. Філософ наголошував, що дитина

відчуває звуки мови з самого народження, тому перші членоподільні звуки, які дитина сприймає, мають бути рідкими, легкими, чіткими, мають часто повторюватися. Він підкреслював, що при навчанні дитини перших слів треба спиратися на ті предмети, які відповідають її віковим особливостям. При цьому Жан-Жак Руссо зазначав, що не слід оточувати дитину безперервним потоком слів, адже готовність дитини сприймати слова, яких вона не розуміє, починається набагато раніше, ніж вона може зрозуміти те, про що їй розповідають.

Важливо відзначити, що Жан-Жак Руссо наголошував, що дитину слід виховувати з самого раннього віку. При цьому він відводив велику роль, як годувальниці так і, безумовно, вчителям. Він категорично виступав проти їхньої непрофесійності. „Велику ж користь надасть учневі навчання, якщо виховувати його так, щоб він нічого в ньому не зрозумів”, – критично зауважував Жан-Жак Руссо.

Питаннями розвитку мовлення дитини опікувався й німецький педагог, засновник дошкільної освіти Ф. Фребель. Він, як і вище зазначені педагоги, вважав, що розвитку мови дитини слід приділяти велику увагу з раннього дитинства. При цьому він підкреслював, що важливою передумовою розвитку малюка взагалі, і зокрема, мовленнєвого – є багатство його внутрішнього життя. Тому, висуваючи завдання до вихователів, головним із них Ф. Фребель вважав збагачення змісту життя дитини.

Вважаємо за необхідне наголосити, що саме Ф. Фребель розкрив етапи формування мовлення дітей раннього і дошкільного віку. Педагог дотримувався думки, що дітей спочатку необхідно ознайомити з предметом, а тільки потім навчати називати його. При цьому важливо, щоб дитина уважно розглядала певні предмети, а педагог надавав їй необхідний словник. Ф. Фребель також підкреслював, що варто навчати дітей позначати словом не тільки самі предмети, а й їхні властивості, якості, відношення предметів один до одного.

Важливою визнаємо й думку про те, що Ф. Фребель розвиток мовлення тісно пов'язував із спостереженням і грою в життєдіяльності дитини. Особливо заслуговують на увагу запропоновані ним заняття з сенсорного виховання дітей із використанням дидактичного матеріалу, так званих дарунків, які сприяли розумовому розвитку дитини, збагаченню її мовлення. Разом із цим слід відзначити, що іноді ці заняття відрізнялися надзвичайним дидактизмом, регламентацією, сухістю, одноманітністю. У педантичних педагогів вони перетворювалися на дресирування.

Висновки і перспективи подальших досліджень. З огляду на зазначене можна стверджувати, що теоретичні ідеї, практичні та методичні розробки зарубіжних педагогів стали підґрунтям для вирішення всебічних питань мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку в педагогічній думці кінця ХІХ – першої половини ХХ століття.

Література

1. Алексеева М.М., Яшина В.И. Методика развития речи и обучения родному языку дошкольников: Учеб. пособие для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений. – 3-е изд., стереотип. – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 400 с.
2. Богуш А. М. Розвиток мови у дітей дошкільного віку. Київ: – «Радянська школа» 1972. 103 с.
3. Виправлення вад мовлення у дошкільників/упоряд. В. Л. Чайко. – К.: Шк. світ, 2009. – 112 с.
4. Дошкільна педагогіка. За редакцією В. І.Ядешко і Ф. А. Сохіна – Київ: Вища школа, 1981. – 366 с.
5. Історія зарубіжної педагогіки. Тексти для вивчення курсу / Укл.: Белкіна Н. І., Коваленко Є. І., Яковець Н. І. – Ніжин: Видавництво НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. – 286 с.
6. Сисоєва С. О., Соколова І. В. Нариси з історії розвитку педагогічної думки: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003.- 308 с.

